

Бојан М. Томић

Универзитет у Београду, Институт за мултидисциплинарна истраживања
Међународни центар за православне студије, Ниш – Србија
e-mail: bojantomic@imsi.rs

Милица М. Томић

Београд – Србија
e-mail: tomic.milica.bg@gmail.com

САКРАЛНА ГЕОГРАФИЈА И КУЛТУРНА БАШТИНА – СЛУЧАЈ ПЛАНИНА¹

Апстракт: У раду се проучавају планине, брда и горе у контексту сакралног геокултурног наслеђа. Неки од кључних догађаја у историји јудеохришћанства одиграли су се на планинама, због чега се сакрална географија проучава обједињено са културном историјом. Историја јеврејског народа описана у Старом завету неодвојива је од планина, посебно од високе Синајске горе, док рељефна узвишења из Новог завета (Маслинска гора, Тавор, Голгота) спадају у ниске планине. Високе планине и тешко приступачни предели брдско-планинског рељефа локације су многобројних православних светиња које су на листи Унескове културне баштине, попут манастира Свете Катарине, Свете горе Атонске, Метеора, средњовековног града Лалибела у Етиопији и Рилског манастира.

Кључне речи: сакрална географија, културна баштина, планине

Увод

У броју 19 часописа Црквене студије истакнут је истраживачки потенцијал тема Синајске горе и Свете Горе.² Тема се може шире посматрати, те обухватити проучавање планина, брда и гора у контексту сакралног геокултурног наслеђа, имајући у виду да културно наслеђе обухвата сва добра која имају „симболички, историјски, уметнички, естетски, етнолошки или антрополошки, научни и друштвени значај“³. Сакрална географија доприноси проучавању културног наслеђа, и обезбеђује дубље разумевање улоге религиозних простора и саме религије у процесу обликовања културе различитих друштава, као и њиховог идентитета.⁴ Она утиче на валоризацију сакралног геокултурног наслеђа, то јест на стручно и научно утврђивање његове вредности кроз оцену његових карактеристика и значаја.

¹ Рад је подржало Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-47/2023-01/ 200053).

² Бојовић 2022а.

Бојовић 2022б.

³ UNESCO Institute for Statistics 2009, 25.

⁴ Упоредити са: Грчић 2010.

Од почетака цивилизације планине представљају места на којима су према различитим религијским наративима обитавала божанства.⁵ Земља је перципирана као место намењено смртницима, Бог је лоциран на небу, а планина, која је између неба и земље, доживљавана је као веза између њих.⁶ Тако постављена тема је изузетно опширна, што је разлог из којег је ова студија ограничена на планине, брда и горе у контексту светих места у хришћанству. Студија обухвата планине, брда и горе као локације догађаја из Светог писма Старог и Новог завета, што одговара периоду од почетка јудеохришћанске цивилизације. Свештена, то јест сакрална, географија повезана је са свештеном историјом, и обједињене чине целину. Планине су конституент рељефа у којем се одигравао део историје изабраног народа Божијег (Јез 36, 4), који је био и посматран као планински, народ горштака, а неке од гора називају се по племенима – гора Нефталимова, гора Јефремова, гора Јудина (ИНав 20, 7). Ако се сагледа свештена историја од примања десет заповести до Вознесења, може се рећи да је она омеђена планинама – од Синаја до Маслинске горе.

Значај планина у православљу је вишеструк. Уочљиво је њихово помињање у Светом писму, како историографско тако и метафоричко, на њима се налазе многобројни манастири, а приметно је и иконографско представљање рељефних узвишења. Планина се појављује као атрибут у имену Бога. Гора је место на којем је Господ одржао беседу, место на које је одлазио да се моли, на којем се преобразио пред својим ученицима, на којем је разапет и на којем се вазнео. У Светом писму планине се помињу и у пренесеном значењу. На концу, виђене су и као место есхатолошког, крајњег и будућег Јерусалима, Небеског Царства.

Бог и планина

Ел Шадај

Бог Јахве се у Старом завету именује на различите начине – Ел, Елохим, Јахве (и спојено Јахве-Елохим) и др, а коришћењем придева уз његово име истичу се својства именованог, као Ел Шадај, Ел Елион (*Свевишњи Бог* – 1 Мој 14, 18), Ел Рои (*Свевидећи Бог* – 1 Мој 16, 13), Ел Олам (*Вечни Бог* – 1 Мој 21, 33), и друго.⁷ Разматрање Божијег имена је међу најтежим теолошким научним питањима која се тичу Старог завета.⁸ Архаични назив Ел Шадај уобичајено се преводи као *Свемогући Бог* (*Свевладар, Пантократор*), иако би се могао превести као *Бог (космичке) планине*⁹, *Онај с брда* или *Онај с планина*¹⁰ што је и вероватније значење. Назив *Бог са планина* указује на Божију чврстину и снагу и представља контраст између Божије постојаности и људске колебљивости, а одражава и уверење које су имали стари Семити да је дом богова на северној страни горе (Ис 14, 13; Пс 48, 2).¹¹ Назив Ел Шадај јавља се у Старом завету, већином у књизи Постања (1 Мој 17, 1; 28, 3; 35, 11; 43, 14; 48, 3; 49, 25), затим у књизи Изласка (2

⁵ О овоме је излагано код Срба још пре скоро једног века.

Јовановић 1928.

⁶ Dozeman 1989, 15-16.

⁷ Милин 1995, 36-37, 39-40.

⁸ Кубат 2012, 17.

Иако се ова оцена односи на разматрање имена Јахве, може се односити и на друга имена Бога у Старом завету.

⁹ Harris 2011, 64.

¹⁰ Кубат 2015, 55.

¹¹ Исто.

Мој 6, 3), али и у Књизи о Јову (Јов 5, 17; 8, 5), Књизи пророка Исаије (Ис 13, 6) и Књизи пророка Језекиља (Јез 10, 5), а као Шадај у Књизи о Руту (Рута 1, 20-21) и Књизи о Јову (Јов 13, 3; 20, 15-20; 31, 2; 40, 2). Старозаветни Јахве је пре Мојсија, Авраму, Исаку и Јакову био познат под именом Ел Шадај, што је и назив који употребљавају старозаветни патријарси.¹² У шестој глави књиге Изласка стоји да се на вулканском брду Хорив Бог јавио Мојсију први пут под именом Јахве (*Још говори Бог Мојсију и рече му: Ја сам Господ. И јавио сам се Авраму, Исаку и Јакову именом Ел Шадај, а именом својим Господ не бих им познат.* 2 Мој 6, 2-3).

Лоцирање Едена на планини

У Књизи пророка Језекиља говори се да је врт Божији, света гора Божија, Еден, био на планини (Јез 28, 13-16), и да се „дрвеће Еденско“ налази на Ливану (Јез 31, 16) што је неке навело да Еден локализују на планини Либан¹³. Либан је планински венац у држави Либан са највишим врхом Курнат ал Савда на 3088 m надморске висине.

Јефрем Сирин (сир. ܝܫܘܥ ܕܥܝܪܝܢ) у 4. веку у *Химнама о Рају* говори о Рају као месту које има врх и падине, и које је смештено на неприступачном месту, највишој планини.

*Оком ума, погледах на Рај,
врхови сваке горе нижи су од врха његова,
чело потопа само до подножја му допре,
где му ноге љуби, поклања се и одлази,
како би се подигао и погазио врхове гора и планина.
Потоп подножје Раја љуби, док свак врх кроти.*¹⁴ (Рај 1. 4)

Божја планина

У књизи Постања, Бог и планина се помињу у заједничком контексту. Аврам планину под називом Морија идентификује као Божију планину и упућује на њу јер ће се тамо „Господ постарати“ (*И назва Аврам оно мјесто: Господ ће се постарати. Зато се и данас каже: На брду, гдје ће се Господ постарати.* 1 Мој 22, 14). У књизи Изласка, говори се о планини у пустињи, Хориву (Синају), као Божијој планини (брду Божијем, гори Божијој) (2 Мој 3, 1; 4, 27; 18, 5), на којој је и лоциран Бог (2 Мој 19, 3).

А Господ рече Арону: Изиђи у пустињу на сусрет Мојсију. И отиде и сретне га на гори Божијој, и пољуби га. (2 Мој 4, 27)

Планине у Светом писму

Улога планинског рељефа у Светом писму није само у приказивању географског окружења догађаја него и симболичка у структурирању нарације.¹⁵ Описане географске структуре су модел за представу о простору у теолошком дискурсу, што се да учити на примеру приказивања рељефног окружења Синајске горе у Књизи Изласка (2 Мој 19-34).¹⁶

¹² Милин 1995.

¹³ Упоредити са: Божовић 2017, 331.

¹⁴ Јефрем Сирински 2013, 14.

Тумара 2013, 222-224.

¹⁵ Dozeman 1989, 13-14.

¹⁶ Исто, 14.

Lotman 1977, 217-218.

Стари завет

Арарат. По окончању потопа Нојева барка се зауставила на планини Арарат¹⁷ (1 Мој 8, 4). Арарат чине две високе планине купастог облика, стратовулканског порекла, са врховима на 5164 m и 3896 m надморске висине. Налази се на самом истоку данашње Турске, у близини границе са Јерменијом и са Ираном. За Јермене Арарат представља свето место, јерменски је национални симбол и налази се на грбу ове земље.

Синај и Хорив. У Књизи Изласка описано је Мојсијево периодично успињање и силажење са врха планине Синај. Мојсије се пење на врх на којем комуницира са Господом (2 Мој 19, 3а; 19, 8б; 19, 20; 20, 21; 24, 13-18; 32, 31; 34, 4), и силази у подножје где се одвија конверзација са народом (2 Мој 19, 7а; 19, 14; 19, 25; 24, 3а; 32, 15; 34, 29), чиме се предочава просторни однос између Бога и народа.¹⁸ Господ инсистира на омеђавању Божије горе и забрани преласка међе (2 Мој 19, 12-13; 19, 21-24). На Синају Мојсије прима десет Божијих заповести (2 Мој 19; 20; 4 Мој 3; Нем 9, 13-14). Господ налаже Мојсију да се изује на Хориву где је угледао несагориву купину, јер се налази на светој земљи (2 Мој 3, 2-5), и упућује га да након што народ изведе из Мисира, на планини Хорив служе Богу (2 Мој 3, 12). На гори Хорив је и свети пророк Илија разговарао са Господом (1 цар 19, 8-18), који му се у лахору јавио у пећини до које је дошао након четрдесет дана пута. Планина Синај или Џебел Муса, што у преводу са арапског значи Мојсијева планина, са највишим врхом на 2285 m налази се у Египту на југу Синајског полуострва. Као и околне планине сачињена је већином од кристализованих стена преткамбријске старости.

Геризим и Евал. Гора Геризим место је на којем је јеврејски народ примио благослов за улазак у обећану земљу (5 Мој 11, 29; ИНав 8, 33).

И кад те уведи Господ Бог твој у земљу у коју идеш да је наследиш, тада изреци благослов онај на гори Гаризину, а проклетство на гори Евалу (5 Мој 11, 29).

Геризим и Евал су две ниже планине које се налазе у близини библијског града Сихема (данашњи Наблус у Палестини)¹⁹, састављене углавном од кречњачких стена. За обе планине у Књизи поновљених закона дат је опис географског положаја: *Оне су с оне стране Јордана, идући к западу, у земљи Хананеја који живе у равни према Галгалу код равнице морешке* (5 Мој 11, 31). Надморска висина Геризима је 881 m а Евал је висок 940 m. Мојсије је упутио народ да на гори Евал начини олтар на којем ће принети жртву, и да на камену напише речи закона (5 Мој 27). Исус Навин је на гори Евал начинио олтар Господу и преписао на камењу закон Мојсијев (ИНав 8, 30-35). Овим је испуњено шта је Мојсије заповедио. На гори Геризим Јотам је изрекао параболу о стаблима - маслини, смокви, виновој лози и трну (Суд 9, 7-20).

Кармел. На планини Кармел пророк Илија је изазвао Валове пророке при чему је доказао силу и власт Господа (1 цар 18, 16-46, 2 цар 2, 25). Кармел је планински венац на северу данашњег Израела са највишим врхом на 546 m.

Небо. Са планине Навав (Небо) Мојсије је први пут видео обећану земљу, а на планини се и упокојио (5 Мој 32, 49-50; 34, 1-5). Небо спада у ниже планине, надморске је висине 710 m и заправо представља гребен у Јорданској пустињи у западном делу Јордана.

¹⁷ Свети Јефрем Сирин наводи да се ради о планини Карду која је лоцирана у северном Ираку. Јефрем Сиријски 2013, 15.

¹⁸ Благојевић 2020, 398.

Dozeman 1989, 14.

¹⁹ Abu Alsaud 2018.

Гора дома Господњег. Као што је Еден описан на планини, тако је у Старом завету и будући дом Господњи, лоциран на планини. Пророци Исаија и Михеј дају опис топографских карактеристика простора на којем се налази будући дом Господњи као места које је на гори изнад свих гора и хумова (Ис 2, 2-3; Мих 4, 1-2).

Биће у потоња времена гора дома Господњег утврђена уврх гора и узвишена изнад хумова, и стјецаће се к њој сви народи.

И ићи ће многи народи говорећи: Ходите да идемо на гору Господњу, у дом Бога Јаковљева, и учиће нас својим путовима, и ходићемо стазама његовијем; јер ће из Сиона изаћи закон, и ријеч Господња из Јерусалима. (Ис 2, 2-3)

Нови завет

Због карактеристичног рељефа у Јудеји, где нема високих планина, све планине које се у Новом завету помињу се класификују као ниске, са надморском висином нижом од 1000 m. Неке горе нису именоване, попут оних на којима су се збили разговор са Самарићанком (Јн 4, 4-26), Беседа на гори (Мт 5-7), кушање на гори (Мт 4, 1-11; Лк 4, 1-13; Мк 1, 12-13) и Преображење (Мт 17, 1-9; Мк 9, 1-9; Лк 9, 27-36). Иако место разговора Исуса Христа са Самарићанком није наведено, на основу стиха Јн 4, 20 закључује се да се одиграо на гори Геризим која је за Самарићане била свето место.

Тавор. На гори која је у предању означена као Тавор Христос се преобразио показавши тројици апостола, Петру, Јакову и Јовану своју Божанску славу и силу. Након што је у есхатолошкој слави Христос просијао, светли облак је окружио врх горе и када су зашли у облак апостоли су могли чути глас из облака, који је рекао „Ово је Син мој љубљени, Њега послушајте!“; након чега су попадали на земљу (Мт 17, 1-9; Мк 9, 1-9; Лк 9, 27-36). На гори су били присутни и боговидац и законодавац Мојсије и пророк Илија. Преображење је представљено по узору на дешавања која су у књизи Изласка описана на Синајској гори између Мојсија, Бога и народа (2 Мој 24).²⁰ Поређећи Јеванђеље по Марку са књигом Изласка, уочавају се паралеле у виду следећих одредница: висока планина, шест дана, присуство Мојсија, облак, глас из облака. Тавор је усамљена планина надморске висине 575 m у северном делу данашњег Израела, неколико километара југоисточно од Назарета. Тавор се именом не помиње ни у једном од три Јеванђеља у којима је описано Преображење, већ се наводи да се догађај одиграо на „гори високој“. О локацији те високе горе постоји историјско-географска расправа, са обзиром на то да не сматрају сви да је у питању Тавор.²¹ Гора Тавор именом се помиње у Старом завету (на пример Јер 46, 18; Суд 4, 6).

Гора Блаженства. Христово излагање 10 блаженстава пред народом на гори, или *Беседа на гори* (Мт 5-7), описано је ослањајући се на старозаветни узор, као проширење заповести добијених на Синају.²² Устаљено је мишљење да се ова гора налази у брдовитом рељефу западно од Галилејског мора у северном делу данашњег Израела са узвишењима максималне надморске висине око 200 m.

Маслинска гора. Маслинска гора је место на којем је Господ Исус Христос често боравио, те је у Новом завету поменуто на више места. Са Маслинске горе Господ је ушао у Јерусалим (Лк 19, 29-38; Мк 11, 1; Мт 21, 1), често је посећивао (Јн 8, 1; Мк 13, 3; Мт 24, 3), на њој је спавао (Лк 21, 37), молио се (Лк 22, 39-42), ту је са ученицима отишао после Тајне вечере (Мк 14, 26; Мт 26, 30), био је издан (Лк 22, 47-48) и вазнео се на небеса (Дап

²⁰ Matson 2013.

²¹ Sanidopoulos 2011.

²² За детаљну анализу погледати: Liou 2004.

1, 12). Маслинска гора је нижи планински гребен надамак Јерусалима, са три врха од којих је највиши на надморској висини 826 m. Ова је гора поменута и у Старом завету (Зах 14, 4; 2 цар 23, 13; 2 Сам 15, 30).

Голгота. На узвишењу у виду стене код Јерусалима названом Голгота (Калварија) сматра се да је Христос разапет и умро (Јн 19, 17; Мк 15, 22; Мт 27, 33), ту је сахрањен и васкрсао.

Небески Јерусалим. Слично као у Старом завету, и у Новом завету је Град Господњи, Небески Јерусалим описан на планини. У посланици Јеврејима поменуто је као Град Бога живог на Гори Сионској (Јев 12, 22), док је у Откровењу описан *Град, свети Јерусалим, који силази са неба од Бога* (Отк 21, 10).

Светиње на планинама

На многобројним планинама налази се сакрално културно наслеђе. Тесно повезано са топографским карактеристикама терена, оно заједно са околним пределом представља део светског гекултурног наслеђа. На планинама, брдима и горама за које је традиционално прихваћено да одговарају топосима из Светог писма, али и на многим другим рељефним узвишењима саграђени су хришћански манастири и цркве. Велик број православних светиња које су саграђене у планинском окружењу, на врховима, падинама и стрмим литицама, или су уклесани у стену препознат је и уврштен у Унескову листу светског културног наслеђа као спој сакралног културног наслеђа и рељефних карактеристика.

Манастир Свете Катарине. Један од најстаријих православних манастира који је са околним пределом на Унесковој листи је манастир Свете Катарине са планином Хороб (Џебел Муса).²³ Манастир Свете Катарине смештен је у јужном делу Синајског полуострва, у масивним стеновитим планинама планинске пустиње Синај, у подножју суве стеновите речне долине, вадија, подно планине Џебел Муса.²⁴ У овим високим граничним планинама чији оштри врхови досежу до надморске висине преко 2000 m пронађено је око 550 монашких насеобина од којих су најстарије из 4. века.²⁵ На врху Џебел Муса налази се капела посвећена светој Тројици и храм посвећен пророцима Јелисеју и Илији.²⁶

Света гора Атонска. За православље, посебан значај има планина Атос која доминира пределом који је под аутономном управом православног монаштва и који је по њој добио име Света гора Атонска. Са манастирима и скитовима православних помесних цркава – грчким, српским, руским и бугарским манастирима и румунским скитом – Света гора представља центар православног монаштва и налази на листи Унескове културне баштине.²⁷ Чине је 20 манастирских целина (Велика лавра, Ватопед, Ивирон, Дионисијат, Григоријат, Свети Павле, Ксиропотам, Ксенофонт, Кутлумуш, Пантократор, Филотеј, Каракала, Дохијар, Есфигмен, Симонопетра, Ставроникита, Констанонит, Хиландар, Пантелејмон и Зограф), 12 скитова и око 600 келија. Света гора Атонска налази се на узаном полуострву на северу Грчке, а сама планина Атос окружена је са три стране Егејским морем. Камени врх планине који је на 2033 m надморске висине краси капела Преображења и крст Светог Атанасија Атонског који припадају манастиру Велика Лавра.

---

²³ UNESCO 2023f.

²⁴ Роси 2013, 38.

²⁵ Исто, 10.

²⁶ Исто, 46.

²⁷ UNESCO 2023c.

У капели се уочи празника Преображења служе свеноћно бденије и литургија на којима поклоници заједно са монасима стоје по стрмим падинама Атоса.²⁸ За само пењање до врха препоручује се дводневно пешачење са ноћним одмором у келији Панагија (1500 m).²⁹

Метеори. Стеновита формација у грчкој Тесалији, Метеори, један је од примера тешко приступачних рељефних предела у којима су православне аскете сачиниле станишта за подвизавање. На стенама висине до 400 m у периоду до 17. века подигнута су 24 манастира од којих је данас 6 активно (Свети Никола, Русану, Велики Метеори, Варлаам, Света Тројица и Свети Стефан), као и велик број келија.³⁰ Овај географски предео је на листи светске културне баштине.³¹

Етиопијске цркве. На Унесковој листи налазе се и јединствене етиопске цркве у камену и средњовековни град Лалибела.³² У планинама Етиопије има преко стотину таквих цркава. На планини Абуна Јосеф (амхарски አቡና ዮሴፍ), чији је врх на 4190 m надморске висине има више цркава које су исклесане у пећинама или у монолиту.³³ Такође, на падинама ове планине на надморској висини од 2500 m, налази се средњовековни град Лалибела у којем је саграђено 11 цркава са намером да место постане Нови Јерусалим.³⁴ Неке од цркава у Лалибели направљене су испод нивоа земљишта. У регији Тиграј на северу Етиопије, цркве су на тешко приступачном терену – у стени на литици или у већ постојећој пећини.³⁵ Клесане монолита омогућиле су повољне физичко-хемијске особине геолошког састава терена. Док су у Лалибели цркве уклесане у вулканокластичну стену црвени туф, у Тиграју су искоришћене пешчане седиментне стене, пешчењаци.³⁶

Кападокија. Национални парк Гореме у Турској и уникатни рељеф Кападокије настао ерозијом структуре вулканског порекла веома су атрактивна туристичка дестинација за коју је процењено да садржи око 3000 православних светиња у камену и налази се на Унесковој листи.³⁷ У овом музеју на отвореном обреди се врше у свега три цркве.

Рилски манастир. На планини Рила на 1147 m надморске висине налази се манастир посвећен аскети и чудотворцу из 10. века Јовану (Јоан, Иван) Рилском, данас заштитнику бугарског народа.³⁸ Његов назив је топоним настао од назива планине на којој се подвизавао. У питању је највиша планина на Балкану са врхом Мусала на 2925 m надморске висине. Манастир је на Унесковој листи где је означен као симбол свести о словенском културном идентитету.³⁹

Многобројни су примери цркава саграђених на тешко приступачним обронцима планина и стена. Црква Светог Максима Исповедника из 9. века налази се на врху стрме стене високе 40 m, Катског стуба, у Грузији. Манастир Кипина у Грчкој изграђен је на

---

²⁸ Водич кроз Свету Гору 2023.

²⁹ Исто.

³⁰ Poullos 2008, 148.

³¹ UNESCO 2023b.

³² UNESCO 2023e.

³³ Исто.

³⁴ Fitzgerald, Marsden 2017, XI.

³⁵ Исто, 12.

³⁶ Исто.

³⁷ Cooper, Decker 2012, 45.

UNESCO 2023a.

³⁸ Грчић 2010.

³⁹ UNESCO 2023d.

стрмој литици планине Цумерка. Манастир Сумела у Турској на 1200 m надморске висине још једна је православна светиња на литици.

У Србији се именују различите српске свете горе, попут Фрушке горе и Овчарско-кабларског предела. Многе светиње Српске православне цркве у планинским пределима су на листи Републичког завода за заштиту споменика културе, попут пећинске цркве Светих апостола Петра и Павла у близини села Рсовци у источној Србији⁴⁰, Латинске цркве из 11. века то јест цркве Свете Тројице у Горњем Матејевцу која се налази на брду Метох у близини Ниша⁴¹, цркве из 14. века посвећене светој Богородици близу села Доња Трница у Пчињском округу која се налази на платоу на стени Вражији камен,⁴² манастира Благовештења из 14-15. века који се налази уз обалу Млаве, високо у Горњачкој клисури у општини Жагубица⁴³. Уз литицу планине Острошка греда у Црној Гори налази се манастир Острог који спада у културна добра те државе. У планинском пределу југозападне Србије у околини Себечевске реке и реке Рашке у седишту првих владара из династије Немањића и првом седишту Рашке епархије, Старом Расу, налази се велик број средњовековних цркава и манастира, попут Петрове цркве, Ђурђевих ступова и Сопоћана.⁴⁴ Унеско је 1979. године уврстио Стари Рас са Сопоћанима на листу светске културне баштине.⁴⁵ Нешто северније, на планини Голији, налази се задужбина великог жупана и оснивача средњовековне српске државе Стефана Немање, Студеница.⁴⁶ Манастир је на листи Унескове културне баштине од 1986. године.⁴⁷ У близини Студенице, на стрмој падини планине Радочело на 1000 m надморске висине уклесана је у стену испосница светог Саве.

Закључак

Питање односа према планинама, брдима и горама у Светом писму Старог и Новог завета обрађено је кроз спектар тема попут Божијег имена, топографског позиционирања Рајског врта, географског одређења места сусрета људи и Бога и кључних догађаја из Старог и Новог завета. У однос према топографским узвишењима дубоко је уткан значај Синајске горе (планине Хорив) за историју јеврејског народа. Централни догађаји Новог завета: Беседа, Кушање, Преображење, Распеће, Вознесење дешавају се на гори. На планинама које се именом помињу у Светом писму, или су традиционално прихваћене као места догађаја из Светог писма, саграђене су цркве и манастири који представљају део светског геокултурног наслеђа. У неприступачним облицима рељефа попут високих стена, стрмих узвишења и литица саграђене су или уклесане јединствене светиње које су заједно са околином уврштене у Унескову листу светске културне баштине.

---

⁴⁰ Црква се налази на стрмој падини брда Калик на обронцима Старе планине.

Ракоција 2013.

⁴¹ Ракоција 1991.

Ракоција 2013.

⁴² Ракоција 1987.

Ракоција 2013.

⁴³ Бојковић, Ђокић 2016.

⁴⁴ Кандић 2016.

Чанак-Медић, Тодић 2013.

Кесић Ристић и др. 2010.

⁴⁵ UNESCO 2023g.

⁴⁶ Чанак-Медић, Тодић 2015

⁴⁷ UNESCO 2023h.

Извори

Biblija. Zagreb: Kršćanska sadašnjost (1988).

Јефрем Сиријски (2013): *Химне о рају*. Крагујевац: Каленић. (сиријски текст који је коришћен приликом превода заснива се на: Beck, Edmund (1957): *Des heiligen Ephraem des Syreris Hymnen de Paradiso und Contra Julianum*. Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium 174, Scriptores Syri 78. Louvain)

Свето писмо Старог и Новог завета – Библија. Београд: Свети архиепископски синод Српске православне цркве (2005).

Литература

Abu Alsaud, Loay (2018): Byzantine churches in Nablus (Neapolis), Palestine. *Zephyrus* 82 (2), 187-207.

Благојевић, Јован (2020): Наративна анализа и Свето Писмо – пример синајске перикопе (Изл. 19-24). *Теолошки погледи* 53 (2), 383-402.

Божовић, Ненад З. (2017): *Књига Постања 2, 4б - 3, 24 у светлу академске литературе*. докторска дисертација, Београд: Универзитет у Београду, Православни Богословски факултет.

Бојковић, Драгиша (2022а): Наша Света Гора Синајска. *Црквене студије* 19, 11.

Бојковић, Драгиша (2022б): Савин силазак са Горе или: Доментијаново синајско огледало. *Црквене студије* 19, 55-63.

Бојковић, Гордан, и Ђокић, Небојша (2016): *Средњовековне цркве и манастири у Браничеву: по српским и аустријским пописима из XVIII века*. Пожаревац: Народни музеј.

Водич кроз Свету Гору (2023): Успињање на врх Атоса, <http://svetagona.info/> успињање-на-врх-атоса (приступљено 3. 3. 2023).

Грчић, Мирко (2010): Сакрална географија православља и религиозни туризам. *Гласник Српског географског друштва* 90, 23-51.

Dozeman, Thomas В (1989): *God on the Mountain: A Study of Redaction, Theology and Canon in Exodus 19-24*. Atlanta: Scholars Press.

Јовановић, Радован (1928): *Планина и шума у религији и литератури : предавање*. Тузла : Штампарија Р. Секулића.

Кандић, Оливера (2016): *Сопотани: историја и архитектура манастира*. Београд: Друштво конзерватора Србије.

Кесић Ристић, Сања, Светлана Пејић, Александра Давидов Темерински, и Брана Стојковић Павелка (2010): *Србија: Светска баштина*. Београд: Министарство културе Републике Србије, Републички завод за заштиту споменика културе.

Кубат, Родољуб С. (2012): *Траговима Писма, Стари Савез – теологија и херменеутика*. Крагујевац : Каленић.

Кубат, Родољуб (2015): *Траговима Писма II, Стари Савез – рецепција и контексти*. Београд: Библијски институт Православни богословски факултет Универзитет у Београду.

Lioy, Dan (2004): *The Decalogue in the Sermon on the Mount*. Peter Lang Publishing Inc (Studies in Biblical Literature, 66).

Lotman, J. (1977): The Structure of the Artistic Text. *Michigan Slavic Contributions* 7. Ann Arbor: University of Michigan Press, 217-218.

Matson, Mark A. (2013): The Glory of God: Echoes of Exodus in the Gospels. *Leaven* 21 (2), Article 8. <https://digitalcommons.pepperdine.edu/leaven/vol21/iss2/8> (приступљено 3. 3. 2023).

Милин, Драган (1995): Појам Бога у Старом Завету. *Богословље* 1995, 35–42.

Poulios, Ioannis (2008): *Living sites: The Past in the Present - The monastic site of Meteora, Greece. Towards a new approach to conservation.* (Dissertation) Institute of Archaeology University College London.

Ракоција, Миша (1987): Црква Свете Богородице на Вражијем камену. У *Саопштења Зборник радова XIX* (уредник: Радомир Станић), 81-108. Београд: Републички Завод за заштиту споменика културе Републике Србије.

Ракоција, Миша (1991): Црква у Горњем Матејевцу код Ниша, *Саопштења Зборник радова XXII-XXIII /1990-1991/* (уредник: Радомир Станић), 7-24. Београд: Републички Завод за заштиту споменика културе Републике Србије.

Ракоција, Миша (2013): *Манастири и цркве јужне и источне Србије*. Ниш: Завод за заштиту споменика културе Ниш.

Роси, Корина (2013): *Блага манастира Свете Катарине*. Нови Сад: Православна реч.

Sanidopoulos, John (2011): *Mount Tabor as the Location of Christ's Transfiguration*. The Mystagogy Resource Center. <https://www.johnsanidopoulos.com/2011/08/mount-tabor-as-location-of-christs.html> (приступљено 3. 3. 2023).

Тумара, Небојша, (2013): Слика Раја, васкрс мртвих и метафоре рајских уживања у Химнама о Рају св. Јефрема Сирина. У *Српска теологија данас 2012* (25–26. мај 2012), Београд: Православни Богословски Факултет, 220–232. <https://bfspc.bg.ac.rs/wp-content/uploads/pdf/std/2012/std-2012-18.pdf> (приступљено 3. 3. 2023).

UNESCO, Institute for Statistics (2009): *UNESCO Framework for Cultural Statistics*. Institute for Statistics.

UNESCO, World Heritage Centre (2023a): *Göreme National Park and the Rock Sites of Cappadocia*. World Heritage List. <https://whc.unesco.org/en/list/357/> (приступљено 3. 3. 2023).

UNESCO, World Heritage Centre (2023b): *Meteora*. World Heritage List. <https://whc.unesco.org/en/list/455/> (приступљено 3. 3. 2023).

UNESCO, World Heritage Centre (2023c): *Mount Athos*. World Heritage List. <https://whc.unesco.org/en/list/454> (приступљено 3. 3. 2023).

UNESCO, World Heritage Centre (2023d): *Rila Monastery*. World Heritage List. <https://whc.unesco.org/en/list/216> (приступљено 3. 3. 2023).

UNESCO, World Heritage Centre (2023e): *Rock-Hewn Churches Lalibela*. World Heritage List. <https://whc.unesco.org/en/list/18> (приступљено 3. 3. 2023).

UNESCO, World Heritage Centre (2023f): *Saint Catherine Area*. World Heritage List. <https://whc.unesco.org/en/list/954> (приступљено 3. 3. 2023).

UNESCO, World Heritage Centre (2023g): *Stari Ras and Sopoćani*. World Heritage List. <https://whc.unesco.org/en/list/96> (приступљено 3. 3. 2023).

UNESCO, World Heritage Centre (2023h): *Studenica Monastery*. World Heritage List. <https://whc.unesco.org/en/list/389> (приступљено 3. 3. 2023).

Fitzgerald, Mary Anne, and Philip Marsden (2017): *Ethiopia: The Living Churches of an Ancient Kingdom*. AUC Press.

Harris, Stephen L. (2011): *Understanding the Bible*. McGraw-Hill.

Cooper, J. Eric, and Michael J. Decker (2012): *Life and Society in Byzantine Cappadocia*. Palgrave Macmillan.

Чанак-Медић, Милка, и Тодић, Бранислав (2013): *Стари Рас са Сопоћанима*. Нови Сад: Платонеум, Беседа; Призрен: Епархија рашко-призренска.

Чанак-Медић, Милка, и Тодић, Бранислав (2015): *Манастир Студеница*. Нови Сад: Платонеум.

Bojan M. Tomić
Milica M. Tomić

**SACRED GEOGRAPHY AND CULTURAL HERITAGE – THE CASE
OF MOUNTAINS**

In this paper, mountains and hills are being studied in the context of sacred geocultural heritage. Some of the key events in the history of Judeo-Christianity took place in mountains, which is why sacred geography is studied jointly with cultural history. History of the Jewish people described in the Old Testament is inseparable from the mountains, especially from the high Mount Sinai, while the relief elevations from the New Testament (the Mount of Olives, Tabor, Golgotha) belong to low mountains. In high mountains and hard-to-reach mountainous relief areas there are numerous Orthodox holy sites listed as the UNESCO cultural heritage, such as St. Catherine's Monastery, Mount Athos, Meteora, the medieval city of Lalibela in Ethiopia, and the Rila Monastery.